

مجله (fa/Magazine/List/) معارف (۵۲۱۱/View/fa/Magazine/View/) اسفند

۱۳۸۷ - شماره ۶۴ (۶۹۰۰/View/fa/Magazine/View/۵۲۱۱/اسفند-۱۳۸۷-

شماره-۶۴)

اصطلاحات حدیثی (۳)

۲۲

اشاره:

بر اساس اصطلاحات نرم افزار رجالی درایه النور

نرم افزار رجالی درایه النور به منزله یک کتابخانه رجالی، در بردارنده متن کامل ۳۸ جلد کتاب رجالی، ۵۵ جلد کتاب حدیثی، ۲۳ جلد معجم رجال الحدیث آیه الله خویی، و ۲۹ جلد لغتنامه است.

«اسناد کتب اربعه و وسائل الشیعه»، «کتب هشتگانه رجالی»، و «معجم رجال الحدیث» سه بخش اصلی این نرم افزار است. از جمله امکانات بخش اسناد کتاب های پنجگانه حدیثی، «بازسازی و ارزیابی» تمامی اسناد این کتاب ها و همچنین امکان بررسی «اتصال» و بیان «نوع اسناد» آن است. نظر به اهمیت و کاربردی بودن این نرم افزار در زمینه حدیث شناسی، در این شماره به بازشناسی اصطلاحات حدیثی بخش «اسناد» آن پرداخته می شود و معرفی دو بخش دیگر به فرصتی مناسب وا گذار می گردد.

معارف

اصطلاحات حدیثی نرم افزار درایه النور

در این نرم افزار اصطلاحات حدیثی در قالب سه بخش آمده است:

۱. از نظر اعتبار سند: «صحیح»، «موثق»، «حسن»، «معتبر» و «ضعیف»؛
۲. از نظر اتصال سند: «مسند»، «مرفوع»، «مرسل» و «موقوف»؛
۳. از نظر نوع سند: «عادی»، «تعلیق»، «تحویل»، «عطف»، «ضمیر»، «تذیل»، «اشاره» و «تردید» می باشد.

در ادامه به تعریف هر یک می پردازیم.

۱. از نظر اعتبار سند

اصطلاحات این بخش، به جز «معتبر» در شماره ۵۷ این نشریه، معرفی گردیده است؛ از این رو تنها به توضیح حدیث «معتبر» بسنده می شود.

مقصود از معتبر: «روایتی است که به مضمون آن عمل شده باشد.» [۱] به این جهت روایت معتبر می تواند از نظر سند، صحیح یا غیر صحیح باشد، اما اعتبار صدور آن از معصوم (ع) باید با قرائن ثابت شده باشد. مثل این روایت شیخ طوسی: «اخبرنی الشیخ ابوعبدالله عن ابی القاسم جعفر بن محمد بن قولویه عن ابیه عن سعد بن عبدالله عن الحسن بن علی عن احمد بن هلال عن الحسن بن محبوب عن عبدالله بن سنان عن ابی عبدالله (ع) انه قال: ...» [۲]

شیخ انصاری در باره این روایت می گوید: سند این حدیث به جهت وجود «احمد بن هلال» که به غلو متهم شده، ضعیف است اما تأمل در قرائن نشانگر الحاق این روایت به صحاح می باشد. [۳]

۲. از نظر اتصال سند

۱ ۲. مسند: «روایتی است که سلسله سند آن در تمام طبقات متصل به معصوم باشد.» [۴] مثل: «علی بن ابراهیم عن محمد بن عیسی عن عبید عن یونس عن حریر عن زراره عن ابی عبدالله (ع): ...» [۵]

۲ ۲. مرفوع: مرفوع دارای دو تعریف است:

۱ ۲ ۲. «هر حدیثی که به معصوم نسبت داده شود مرفوع می باشد.» [۶] اعم از آنکه سند متصل باشد، یا منقطع. طبق این تعریف اصطلاح مرفوع در برابر دو اصطلاح موقوف (روایت منتسب به صحابی) و مقطوع (روایت منتسب به تابعی) قرار دارد.

۲ ۲ ۲. «هر روایتی که از وسط، یا آخر سند آن یک راوی یا بیشتر افتاده باشد و به لفظ رفع تصریح شده باشد، مرفوع است.» [۷] مقصود از مرفوع در این نرم افزار، همین معنای دوم است که نشانه ضعیف بودن روایت نیز می باشد؛ مثل: «علی بن محمد عن سهل بن زیاد رفعه قال قال أمیر المؤمنین (ع): ...» [۸]

در این سند میان سهل بن زیاد تا امیرمؤمنان (ع) یک یا چند راوی حذف شده و به لفظ رفع نیز تصریح شده است.

۳ ۲. مرسل: مرسل معانی مختلفی دارد و مقصود از آن در این نرم افزار «سندی است که در آن از یک یا چند نفر از سلسله راویان با تعبیر مبهم «بعض اصحابنا»، «عمن ذکره»، «عن رجل» و مانند آن یاد شود.» مثل: «علی بن ابراهیم عن أبیه عن الحکم بن بهلول عن رجل عن أبی عبدالله (ع): ...» [۹]

۴ ۲. موقوف: «روایتی است که سلسله سند آن به صحابی پیامبر یا مصاحب امام منتهی شود.» [۱۰] و به معصوم نرسد؛ و به عبارت دیگر محتوای حدیث کلام او باشد. مثل: «علی بن ابراهیم عن أبیه عن النضر بن سويد: ...» [۱۱]

۳. از نظر نوع سند

۱ ۳. عادی: [۱] «سندی است که عاری از شرایط اقسام هفتگانه ذیل باشد.» و به عبارت دیگر حدیثی است که سند آن تعلیق، اشاره، تحویل و ... نداشته باشد. مثل: «علی بن ابراهیم عن أبیه عن النوفلی عن السکونی عن أبی عبدالله (ع): ...» [۱۲]

۲ ۳. تعلیق: «آن است که یک یا چند واسطه از ابتدای سند به طور پیوسته حذف شده باشد و حدیث به راویان بعدی استناد شود.» [۱۳] مثل روایتی که شیخ طوسی از حسین بن سعید نقل می کند و واسطه میان خود و او را بیان نمی کند: «الحسین بن سعید عن ابن أبی عمیر عن عبدالله بن سنان عن أبی عبدالله (ع): ...» [۱۴]

۳ ۳. اشاره: «حدیثی است که در ابتدای سند افتادگی داشته باشد اما نشانی از آن وجود داشته باشد.» مثل مواردی که راوی، سند روایت اول را به صورت کامل بیان کند و در روایت بعدی، ابتدای سند را حذف و با عبارتی مثل «و بهذا الاسناد» به آن اشاره نماید. مانند:

سند کامل: «محمد بن یحیی عن محمد بن الحسین عن محمد بن إسماعیل عن صالح بن عقبه عن عبدالله بن محمد الجعفی عن أبي عبدالله (ع) قال: ...» [۱۵]

سند دوم: «و بهذا الاسناد عن صالح بن عقبه عن یزید بن عبد الملك عن أبي جعفر (ع) قال: ...» [۱۶]

عبارت «بهذا الاسناد» به «محمد بن یحیی عن محمد بن الحسین عن محمد بن إسماعیل» اشاره دارد. به اینگونه روایات «شبه تعلیق» نیز می گویند.

۳ ۴. تحویل: «نوعی از عطف در سند است که یک طبقه را بر یک طبقه و گاه یک طبقه را بر دو طبقه و گاه چند طبقه را بر چند طبقه عطف می کند.» به این ترتیب راوی چند سند را که دارای اشتراکاتی با یکدیگرند را در یک سند جمع می کند. مثل: «الحسین بن محمد عن معلى بن محمد عن مسافر و عن الوشاء عن مسافر ...» [۱۷] که در اصل دو سند بوده است: (۱) «الحسین بن محمد عن معلى بن محمد عن مسافر ...» و (۲) «الحسین بن محمد عن معلى بن محمد عن الوشاء عن مسافر ...»

نمونه دیگر: «محمد بن أبي عبد الله عن سهل بن زیاد و علی بن إبراهيم عن أحمد بن محمد و محمد بن یحیی عن أحمد بن محمد جمیعاً عن علی بن الحکم عن صالح النیلی قال سألت أبا عبد الله (ع) ... فقال لی: ...». این روایت در اصل دارای سه سند که در بخشی از اسناد مشترک می باشد، بوده است.

(۱) «محمد بن أبي عبد الله عن سهل بن زیاد عن علی بن الحکم عن صالح النیلی قال سألت أبا عبد الله (ع) ... فقال لی: ...»

(۲) «علی بن إبراهيم عن أحمد بن محمد عن علی بن الحکم عن صالح النیلی قال سألت أبا عبد الله ع ... فقال لی: ...»

(۳) «محمد بن یحیی عن أحمد بن محمد عن علی بن الحکم عن صالح النیلی قال سألت أبا عبد الله (ع) ... فقال لی: ...»

در اسناد دارای تحویل، همیشه بررسی همه سند لازم نیست، بلکه بررسی یکی از اسناد در صورت صحت کافی است و در صورت ضعف می توان از اسناد دیگر به عنوان بدل و جانشین استفاده کرد.

۳ ۵. عطف: «روایتی است که در سند آن یک طبقه بر طبقه دیگر به وسیله «واو» عطف شده باشد.» مثل: «محمد بن الحسن و علی بن محمد عن سهل بن زیاد عن ...» [۱۸] در این مثال «علی بن محمد» عطف بر «محمد بن الحسن» شده است. این سند از دو سند تشکیل شده است: (۱) «محمد بن الحسن عن سهل بن زیاد عن ...» (۲) «علی بن محمد عن سهل بن زیاد عن ...»

۳ ۶. ضمیر: «روایتی است که به جای تصریح به اسم راوی با ضمیر به آن اشاره شود.» مانند نمونه های ذیل:

مثال ۱: روایت اول: «محمد بن یحیی عن احمد بن محمد بن عیسی عن علی بن حکم عن ...». روایت دوم: «عنه عن احمد بن محمد عن حسین بن سعید عن ...». مرجع ضمیر «عنه»، «محمد بن یحیی» است.

مثال ۲: روایت اول: «ابوعلی الاشعری عن محمد بن عبد الجبار عن صفوان بن یحیی عن ...».

روایت دوم: «و عنه عن صفوان عن ...» مرجع ضمیر «عنه»، «محمد بن عبد الجبار» است.

۷۳. تذییل: «گاه در پایان یک روایت به نقل دیگری از همان روایت اشاره می شود.» در این گونه موارد معمولاً قسمت مختص سند دوم در ذیل روایت اول آورده می شود و با عبارتی نظیر «مثله»، «رواه» و «فی روایه اخرى» به اتحاد آخر سند دوم با سند اصلی اشاره می گردد.

مثال: «محمد بن یحیی و غیره عن أحمد بن محمد بن عیسی عن الحسن بن سعید عن ابن أبی عمیر عن جمیل بن دراج عن ابن الطیار عن أبی عبدالله (ع): ...» [۱۹]

«محمد بن إسماعیل عن الفضل بن شاذان عن ابن أبی عمیر عن جمیل بن دراج مثله» [۲۰]

۸۳. تردید: «روایتی است که در سند آن عطف، به وسیله حرف «أو» صورت گرفته باشد.» مثل: «عده من أصحابنا عن أحمد بن محمد بن خالد عن ابن محبوب عن معاویه بن وهب أو معاویه بن عمار عن أبی عبد الله (ع): ...» [۲۱]

پی نوشت ها:

[۱]. اصطلاح «عادی» در واقع جزو اقسام اصطلاحات حدیثی به شمار نمی رود و تهیه کنندگان نرم افزار به ناچار مجبور به استفاده از آن در برابر دیگر اقسام یاد شده، بوده اند.

[۱]. درایه الحدیث، کاظم مدیر شانه چی، ص ۷۶؛ اصول الحدیث و احکامه، جعفر سبحانی، ص ۹۱.

[۲]. تهذیب الاحکام، شیخ طوسی، ج ۱، ص ۲۲۱.

[۳]. جهت اطلاع از تفصیل این مطلب بنگرید به: دانش درایه الحدیث، محمد حسن ربانی، ص ۲۲۷-۲۲۹.

[۴]. مقباس الهدایه، عبدالله مامقانی، ج ۱، ص ۲۰۲-۲۰۳؛ الرعایه، شهید ثانی، ص ۹۶.

[۵]. مرآه العقول، محمدباقر مجلسی، ج ۱، ص ۲۰۰.

[۶]. مرفوع در اینجا به معنی رفع شده و بالا رفته، است.

[۷]. مقباس الهدایه، ج ۱، ص ۲۰۷-۲۰۸.

[۸]. کافی، شیخ کلینی، ج ۱، ص ۲۰.

[۹]. همان، ص ۴۲۷.

[۱۰]. مقباس الهدایه، ج ۱، ص ۳۲۱-۳۲۲؛ تدریب الراوی، ج ۱، ص ۱۴۹-۱۵۰.

[۱۱]. کافی، ج ۱، ص ۳۱۱.

[۱۲]. همان، ص ۱۲.

[۱۳]. مقباس الهدایه، ج ۱، ص ۲۱۵؛ الرعایه، ص ۱۰۱؛ الرواشح السماویه، میرداماد، ص ۱۲۸.

[۱۴]. تهذیب الاحکام، ج ۵، ص ۲۳.

[۱۵]. کافی، ج ۱، ص ۴۶۰.

[۱۶]. همان.

[۱۷]. همان، ص ۴۰۴.

[۱۸]. همان، ص ۳۲.

[۱۹]. همان، ج ۱، ص ۱۶۱.

[۲۰]. همان، ص ۱۶۲.

[۲۱]. همان، ج ۲، ص ۲۱۰.

کلمات کلیدی:

سند (fa/Magazine/Number/List/?keyword=۴۴۵۷/)

روایت (fa/Magazine/Number/List/?keyword=۱۳۳/)

محمد بن ابی عبد (fa/Magazine/Number/List/?keyword=۱۲۴۹۵۵/)

اصطلاح حدیث (fa/Magazine/Number/List/?keyword=۱۲۴۹۵۶/)

اصطلاح نرم افزار رجل درایه (fa/Magazine/Number/List/?keyword=۱۲۴۹۵۷/)

صالح النیلی قال سأل (fa/Magazine/Number/List/?keyword=۱۲۴۹۵۸/)

علی بن ابراهیم (fa/Magazine/Number/List/?keyword=۱۲۴۹۵۹/)